

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca
Facultatea de Litere

*Afect și intersubiectivități fragile. Reabilitarea subiectului în
romanul confesiv anglo-american la începutul secolului XXI:
Barnes, Krauss, Foer, Eugenides, Self*

- REZUMAT -

Coordonator științific:
Prof. Univ. Dr. Ruxandra Mihaela BRAGA

Student-doctorand: Lavinia ROGOJINĂ

Cluj-Napoca
2017

Cuvinte cheie: roman confesiv, literatura fragilității, teorii ale afectului, intersubiectivitate, poetica romanului, literatură contemporană

REZUMAT

Cercetarea de față se încadrează în descendența discuțiilor etice despre subiect, etică și intersubiectivitate într-un spațiu al dialogului, conceptualizări care s-au proliferat la sfârșitul secolului XX și începutul noului mileniu. Dacă în romanul începutului de secol XX observăm o dispersie a subiectului în spațiul conștiinței, în deceniile următoare dispersia se traduce printr-o etapă în care subiectul suferă o „descentrare” (în accepțiunea lui Fredric Jameson) într-un context al reflexivității și radicalității, stadiu urmat de o restructurare necesară a subiectului.

Devitalizarea romanului și implicit retrogradarea subiectului ca centralitate e urmată de necesitatea stabilizării acestuia, o mutare mult mai atent conturată în romanul confesiv decât în alte narațiuni contemporane. Cercetarea de față s-a sprijinit pe lectura de tip *close-reading*, naratologie și stilistică literară pentru că ne-am propus să observăm nu doar logica internă a lumilor ficționale, ci și structura lor stilistică și inter-relațională. În acest demers critic am pornit de la analiza stilistică și naratologică și am încercat să nu folosim un model teoretic uniform peste narațiuni cu un cod genetic diferit, ci să urmărim modul în care subiectul e reabilitat în romanul confesiv contemporan, să observăm care e rolul afectului și care sunt inovațiile particulare aduse de fiecare scriitor în parte, dincolo de fluxul comun care unește aceste narațiuni fragile.

Am evitat să folosim etichetele de roman postmodern, post-postmodern, cosmodern, altermodern, hipermodern sau neo-realist pentru că nu considerăm că aceste calificative descriptive sunt importante. În reabilitarea teoriei e nevoie de o mutare a privirii dinspre teorie spre narațiune, pentru a observa *cum se produce reabilitarea subiectului* și care sunt noile coordonate ale narațiunilor contemporane. Conceptul umbrelă care izolează trăsăturile unui nou curent literar e mai puțin important. Consolidarea teoriei nu e un demers la fel de urgent pe cât este lectura romanului ca discurs cultural care impune propriile teorii despre scriitură și care anunță, totodată, direcția pe care literatura o va urma în deceniile următoare.

În cercetarea de față am urmărit modul în care fluxul de conștiință și monologul interior se metamorfozează în noi tipologii în romanul confesiv contemporan, în fluxuri de conștiință intersubiective, în fluxuri ale afectului și în narațiuni expresive construite pe principiile interrelaționalității. Din acest punct de vedere, subiectul romanului confesiv nu poate fi inclus într-o structură autistă sau într-un teritoriu al refracției subiectului în spațiul conștiinței dispersive așa cum se întâmpla în romanul începutului de secol XX. Aproximarea de realitatea contingentă prin narațiuni istoriografice dublează această nouă deschidere spre dialog etic și reconstrucție. Conceptul de subiectivitate în roman nu se bazează doar pe distincția antinomică între interioritate și exterioritate, nici pe autoreflexivitate, ci e un construct fundamentat pe intersubiectivitate fragilă nu doar intraficcional, ci și extraficcional.

În narațiunile confesive am urmărit traiectoria subiectului care recuperează și individualizează cel mai bine acest spațiu al interrelaționalității fragile. Am ales romane confesive ale unor scriitori din spațiul anglo-american care nu pot fi incluși în discuții neo-colonialiste, care nu fac parte din categoria scriitorilor marginali, exotici sau ex-centrici și pentru a evita un discurs critic care ar fi trebuit să includă dezbateri geopolitice, identitare sau neo-colonialiste. În interiorul acestei literaturi, reabilitarea subiectului înaintea spre același punct al literaturii fragilității, distanțându-se, totodată, de geometria romanului confesiv ca mărturisire de sine. Am dezvoltat aceste aspecte ale confesiunii în romanul confesiv în primul capitol al cercetării de față.

În al doilea rând, am alcătuit un *corpus* de romane care pot fi adunate într-un spațiu afectiv capabil să intre în rezonanță cu cititorul fără să fie dependente de un context politic, geografic și identitar marginal. Nu în cele din urmă, cercetarea de față se concentrează asupra unor scriitori contemporani în viață care se coagulează în acest interstițiu al literaturii fragilității și afectului, prin legături stilistice, etice și estetice convergente, dar și divergente.

În primul deceniu al secolului XXI se simte o clasicizare tematică și stilistică în roman, fie doar și prin recuperarea marilor narațiuni sau prin restaurarea unor narațiuni realiste despre spațiul socio-politic contemporan, comunitar și familial. Romancierii se retrag treptat din grila experimentalismului și recuperează marile narațiuni în care problemele de etică, supraviețuirea individului și adaptarea la o *lume nouă* dublată de cea virtuală sunt noile puncte tensionale ale discursului românesc. Pe de altă parte, reabilitarea subiectului nu impune doar un alt raport între interioritate, exterioritate și alteritate, ci și această confluență urgentă cu realitatea, dublată de o nevoie de reconstrucție și o „literatură a reconstrucției” (în accepțiunea lui Wolfgang Funk).

Renunțarea la reflexul deconstrucției deschide un dialog cultural important despre configurațiile și etica subiectului pentru că romanul e mai mult decât un schimb de propoziții. În umbra oricărui roman există o stabilitate clară, ceva care se vrea mărturisit sau transmis cititorului chiar și atunci când avem de-a face cu un subiect *descentrat*. Doar în limbaj nimic nu se întâmplă așa cum susținea Ludwig Wittgenstein. În cazul particular al romanului e nevoie de alteritate pentru ca orice să se întâmple, așadar de o prezență și de contexte de viață care ies din generalitate.

Istoria fragilă a prezentului, marile narațiuni, subiectivitatea și discuțiile etice sunt culoarele de ieșire dintr-o clădire care se prăbușește. Multe dintre coordonatele teoretice ale deceniilor trecute nu se mai potrivesc cu discursul cultural actual promovată de roman. Formele de fragilitate, estetica imaterialității și afectul ar putea fi reabilitate într-o teorie a romanului, coordonate esențiale în cazul particular al romanului confesiv contemporan care poate fi înțeles prin categorii estetice ale imaterialității și afectului.

Gândirea ciclică în negativ care anunța sfârșitul literaturii și al romanului pare să fie un anunț fals. Independența și stabilitatea dobândite în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea și dezvoltarea accelerată din secolele al XIX-lea și XX nu sunt urmate de dispariția acestui gen proteic, ci poate de numeroase reconversii, mutații estetice și etice.

În romanele scrise de Julian Barnes, Nicole Krauss, Jonathan Safran Foer, Jeffrey Eugenides și Will Self, scriitorii centrali ai cercetării de față, observăm reabilitarea subiectului ca intersubiectivitate fragilă, un subiect al literaturii care se distanțează de subiectul autocentric cartezian, de subiectul alienat al modernismului sau descentrat și incoerent postmodernist. Acest subiect tare prin fragilitate și expunere e co-dependent și intersubiectiv structurat din punct de vedere compozițional, un subiect construit pe principiile afectului, noi coordonate care propun o apropiere diferită de roman atât în *actul lecturii*, cât și o abordare critică diferită, într-o anumită măsură fragilă la rândul său.

SINOPSIS

Capitolul întâi

În primul capitol am dezvoltat conceptele folosite în cercetarea de față prin includerea teoriilor despre subiect și afect (pe care îl legăm în mod implicit de reabilitarea subiectului în

romanul confesiv) în poetica romanului și în discursurile critice adiacente care semnalează, într-o manieră diferită, turnura sau modificarea romanului ca discurs cultural.

În al doilea rând, am trasat limitele teoretice ale conceptelor secundare folosite: intersubiectivitate, confesiune și roman confesiv făcând un scurt istoric al celor mai importante teorii ale romanului care se apropie de această zonă instabilă a romanului contemporan confesiv și de literatura fragilității dintr-o perspectivă estetică, etică și sociologică.

Capitolul al doilea

În secțiunea următoare am exemplificat supremația discursurilor teoretice autoreflexive printr-un studiu de caz aplicat pe eseurile lui John Barth publicate la sfârșitul anilor '60, respectiv anilor '70, deoarece ne-am propus să evidențiem punctele de vulnerabilitate critică și teoretică printr-un studiu analitic aplicat pe o mostră teoretică, mai mult decât prin amintirea teoriilor și criticilor propuse și aduse postmodernismului.

Analiza e urmată de un studiu aplicat pe unul dintre eseurile lui David Foster Wallace care propune modificarea atitudinii scriitorilor înșiși prin asumarea banalității, emoției și vulnerabilității ca *noi* revoluții în scrierea romanului la începutul anilor '90 ai secolului trecut. Concomitent, am încercat să singularizăm diferențele de percepție și discurs critic între un scriitor postmodernist și un teoretician al vulnerabilității și afectului.

Capitolul al treilea

Capitolul al treilea e dedicat prozatorului Julian Barnes și vine în contratema discursului critic despre teoriile emergente spre finalul secolului XX pentru că urmărește etica subiectului în literatură, în cazul particular al romanelor publicate de Julian Barnes spre sfârșitul secolului trecut, în interiorul cărora se simte o ruptură afectivă prin apariția unei voci confesive care delimitează o estetică diferită a subiectului.

În al doilea rând, am urmărit traseul sumativ al romanului fragilității prin estetica certitudinii în două romane publicate de Julian Barnes la începutul secolului XXI, în care subiectul e reabilitat în contexte etice și estetice diferite. Stilistica ficțiunii și non-ficțiunii sunt anulate de expunerea zero a subiectului într-o *confesiune fără tipar* în *Niveluri de viață*¹ sau într-un roman despre dialectica finalurile care reabilitează subiectul memoriei afective, așa cum acesta e conturat în romanul *Nimicul de temut*².

¹ Julian Barnes, *Niveluri de viață*, traducere de Radu Paraschivescu, București, Editura Nemira, 2014.

² Idem, *Nimicul de temut*, traducere de Mihai Miroiu, București, Editura Nemira, 2009.

Capitolul al patrulea

Nicole Krauss dezvoltă un aspect inedit al subiectului literaturii în narațiuni confesive expresive în care constructul subiectului trebuie interpretat în afara discursului argumentativ, într-o teorie care recuperează afectul ca aspect central al interpretării. Am teoretizat turnura prozei expresive în capitolul al patrulea al cercetării de față prin analiza romanului *Marea casă*³, în care reabilitarea subiectului e co-dependentă de abilitarea narațiunilor expresive și descriptive care amintesc de narațiunile moderniste ale fluxului de conștiință, dar care sunt construite pe un principiu al fluxului de afecte intersubiective,

Această poetică expresivă semnalează categorii estetice diferite precum fragilitatea și intersubiectivitatea negativă, concepte esențiale în abordarea critică a romanului confesiv contemporan.

Capitolul al cincilea

În secțiunea următoare am dezvoltat conceptul de subiect ca intersubiectivitate fragilă așa cum apare în romanele lui Jonathan Safran Foer. Intersubiectivitatea apare într-un spațiu al recunoașterii în romanul *Totul e iluminat*⁴, prin fragilitatea subiectului expus într-o narațiune epistolară (o confesiune care amintește de structura romanului sentimental de secol al XVIII-lea) în care estetica afectivă din prezentul confesiv e mai importantă decât subiectul restaurativ al metaficțiunii istoriografice.

Contratema intersubiectivității restaurative apare în cel mai recent roman publicat de Foer, *Iată-mă*⁵, unde întâlnirea cu alteritatea forțează situația paradoxală a unei *prezențe necondiționate* în afara sinelui, într-un roman în care monologul interior e aproape absent și înlocuit cu un dialog argumentativ al exteriorității.

Capitolul al șaselea

În capitolul dedicat lui Jeffrey Eugenides am izolat un caz particular al reabilitării subiectului literaturii, ca subiect independent de abordările teoretice adiacente literaturii

³ Nicole Krauss, *Marea casă*, traducere de Carmen Toader, București, Editura Humanitas, 2014.

⁴ Jonathan Safran Foer, *Totul e iluminat*, traducere și note de Fraga Cusin, București, Humanitas, 2012.

⁵ Idem, *Iată-mă*, traducere și note și note de Andra Matzal și Cosmin Postolache, București, Editura Humanitas, colecția „Humanitas Fiction”, 2017.

demistificate în romanul *Middlesex*⁶, printr-o morfologie a subiectului în afara determinărilor, un subiect care rezistă prin negarea discursurilor tari.

Analiza pe *Middlesex* a fost precedată de o dezbatere teoretică a subiectului translucid al confesiunii literare, așa cum acesta apare în romanul *Sinuciderea fecioarelor*⁷, succedată de o mutare a privirii înspre un subiect „dincolo de literatură” configurat în romanul *Intriga matrimonială*⁸. Atunci când contextele teoretice sau literare autoreflexive ajung într-o stare de epuizare are loc o turnură spre un realism al fragilității care reconstruiește, în primul rând, textura lumii. Intriga matrimonială, o temă importantă în romanul victorian, e resemantizată într-un prezent instabil în care se întrevede o etică a autenticității subiectului și o nostalgie a *marilor narațiuni pierdute*.

Capitolul al șaptelea

În capitolul al șaptelea am urmărit tehnologia subiectului între percepție și conștiință în romanul *Umbrella*⁹, narațiune care impune o dezbatere plurală despre prezentul și viitorul romanului în descendența epocii Gutenberg, dublată de o dizertație secundară legată de modificarea lecturii (și implicit a înțelegerii) romanului contemporan. Subiectul apare în aceeași formulă a intersubiectivității într-un construct complex care include un flux de afecte și o multi-conștiință suprastratificată temporal.

Will Self proiectează în cele mai recente romane ale sale un spațiu alternativ al conștiinței colective atemporale. În interiorul acestui nou spațiu, tehnologia subiectului nu mai e înțeleasă doar interrelațional între indivizi, ci și ca dependență de spațiul și timpul parcurse.

Secțiunea finală a cercetării, ***Concluzii și Contrateme***, abordează și dezvoltă modificările aduse de romanul confesiv contemporan și reabilitarea subiectului prin restaurarea afectivă a narațiunilor la începutul secolului XXI între intersubiectivitate și fragilitate, două categorii estetice necesare într-o discuție critică despre romanul confesiv contemporan. Această morfologie interpretativă urmărește logica fluxului de afecte și are, cu siguranță, puncte de vulnerabilitate amintite în secțiunea finală a cercetării de față.

⁶ Jeffrey Eugenides, *Middlesex*, traducere și note de Alexandra Coliban-Petre, Iași, Editura Polirom, colecția „Biblioteca Polirom”, 2005.

⁷ Idem, *Sinuciderea fecioarelor*, traducere și note de Mirela Adăscăliței, Iași, Polirom, 2014.

⁸ Idem, *Intriga matrimonială*, traducere de Dana Crăciun, Iași, Polirom, Colecția „Biblioteca Polirom”, 2011.

⁹ Will Self, *Umbrella*, London, Bloomsbury, 2013.

În cele din urmă, concluzia noastră a fost că monologul interpretărilor tari (științifice) impuse de modernitatea târzie trebuie dublat de dialog, de alte adevăruri și certitudini care nu mai pot fi demonstrate ca valide pentru că nu pot fi reduse la numere sau procente. Romanul confesiv păstrează aceste valențe ale adevărului și certitudinii care nu trebuie argumentate sau interpretate, ci abordate prin categorii estetice diferite.

Adevărul *dismorfic* și epoca post-adevărului aduc cu sine concluzii care nu mai pot fi încredințate doar argumentului, demonstrației și verificării informației într-o cultură a opiniei, ci și momentelor de certitudine și fragilitate tot mai atent cartografiate în narațiunile contemporane. Romanul confesiv e o narațiune a afectului nedeterminat care se delimitează de lejeritatea postmodernă tocmai prin materializarea și depozitarea unor certitudini în narațiune. Spațiul familial și geografia domestică minoră invadează romanul contemporan prin narațiuni care mută privirea cititorului dinspre trecut spre un prezent fragil, un timp al tensiunii și angoaselor.

Pe de altă parte, e important de remarcat faptul că multe dintre abordările teoretice recente nu se mai potrivesc cu structura afectivă a romanului contemporan, o pierdere importantă în teoria romanului care se definește, în anumite cazuri, în paralel cu logica intrinsecă a narațiunii.

Poetica infinitului afectului oferă o ieșire palpabilă și concretă din postmodernism atât la nivelul scriiturii, cât și al teoriei. Renunțarea la acele instrumente critice deteriorate deschide un culoar intermediar spre interpretări bazate pe categorii estetice distincte cum sunt fragilitatea, vulnerabilitatea, afectul și intersubiectivitatea – categorii care se dovedesc a fi esențiale într-un discurs teoretic despre reabilitarea subiectului în romanul confesiv.

Subiectul reabilitat al romanului confesiv pe care ne-am construit demonstrația e diferit de conceptul de sine, identitate, individ și de subiectul filosofic, sociologic sau psihologic și aparține, în primul rând, literaturii, un discurs cultural vital care își redobândește independența la începutul secolului XXI. Romanul confesiv contemporan e o istorie alternativă despre duranță și fragilitate expresivă, iar numeroasele manifestări ale subiectului și multiplele sale declinări narative deschid un dialog etic vital despre rezistența subiectului în literatură împotriva asteniei afective.

Anduranța subiectului se datorează unor adevăruri neașteptate și unor momente de certitudine în actul cărora interpretarea presupune, în primul rând, o întoarcere spre interioritate.

Cuprins

Introducere	5
Sinopsis	8
Etica subiectului în romanul contemporan	11
De la fluxul de conștiință la fluxul afectului	13
<u>Capitolul I: Contextualizări: subiect, afect, intersubiectivitate și roman confesiv</u>	18
1.1. Panoplia afectului în receptarea critică și literatura afectului	18
1.2. Teorii despre romanul contemporan	24
1.2.1. Discursuri etice la sfârșitul secolului XX și începutul secolului XXI	26
1.3. Conceptul de intersubiectivitate la Emmanuel Lévinas și Judith Butler	29
1.3.1. Tehnologia subiectului la Michel Foucault	33
1.4. De la romanul intelectualizării la romanul afectului	34
1.4.1. Falsa ipoteză a dispariției subiectului	37
1.5. Confesiune și roman confesiv	39
1.5.1. Premisele romanului confesiv pornind de la studiul lui Peter M. Axthelm	40
1.5.2. <i>Intermezzo</i> . Romanul sentimental	42
1.6. Romanul confesiv la începutul secolului XXI și manipularea sentimentală	43
1.7. Confesiunea în spațiul public, testimoniu și mărturie	45
1.9. Noul realism: 11 septembrie 2001	46

1.9. Societate, mediu digital și cultura opiniilor.....	47
Capitolul II: John Barth și David Foster Wallace. Studiu de caz	49
2.1. John Barth. Falsul impas al literaturii în anii '60-'70. O perspectivă teoretică.....	49
2.1.1 <i>Aproape</i> postmodernism.....	52
2.1.2. Lionel Trilling despre sinceritate și autenticitate	54
2.2. David Foster Wallace. Revolta generației letargice în anii '90.....	54
2.2.1 <i>E unibus pluram</i> . Naivitate, cinism și fragilitate	57
2.2.2. Banalitatea întrebării „Ce vrei să spui cu adevărat?”	60
Capitolul III: Julian Barnes și romanul fragilității.....	62
3.1. Sfârșitul secolului XX: etica subiectului în roman, nu în teorie	62
3.2. Subiectul între incertitudine și certitudine în <i>Anglia, Anglia</i>	63
3.2.1 Discursuri ontologice și momente de certitudine	69
3.2.2. Ludwig Wittgenstein și filosofia certitudinilor	73
3.3. Confesiunea expresivă în <i>O istorie a lumii în 10 capitole și ½</i>	74
3.4. Fragilitatea subiectului în <i>Nimicul de temut și Niveluri de viață</i>	79
3.4.1 Cartezianism, subiect și sinele ca univoc.....	79
3.4.2. Romanul confesiv și mărturisirea religioasă.....	82
3.4.3. <i>Nimicul de temut</i> , o confesiune în descendență augustiniană	83
3.5. Subiectul confesiv și gradul zero al ficțiunii în <i>Niveluri de viață</i>	87
3.5.1. Confesiunea fără tipar – un nivel intermediar al mărturisirii ficționale.....	90
Capitolul IV: Alternativele narațiunii expresive în romanul <i>Marea casă</i>	97
4.1. Reabilitarea subiectului ca intersubiectivitate fragilă.....	97
4.2. Împotriva funcției argumentative în romanul confesiv	102
4.3. Spațiul asimetric al intersubiectivității fragile.....	103
Capitolul V: Dialectica subiectului în romanele lui Jonathan Safran Foer: de la inducție subiectivă la sofism identitar	110
5.1. Reabilitarea subiectului în <i>Totul e iluminat</i> . Registrul fragilității epistolare	110
5.1.1. Estetica vizibilului între gest și privire în <i>Totul e iluminat</i>	116
5.2. Realitate și ficțiune în <i>Extrem de tare și incredibil de aproape</i>	120
5.3. Dialectica subiectului în <i>Iată-mă</i>	123
5.3.1. Monolog interior și formele de dialog	128
Capitolul VI: Confesiunea colectivă și etica autenticității subiectului în romanele lui Jeffrey Eugenides	133

6.1. Confesiunea multiplă și subiectul translucid.....	134
6.2. Gnothi Seauthon sau morfologia subiectului literaturii în <i>Middlesex</i>	139
6.2.1. Arheologia cunoașterii de sine	143
6.2.2. <i>Ca și gheața, viețile crapă și ele. Personalitățile. Identitățile</i>	144
6.2.3. Timpul circular al falselor începuturi și toate erorile lumii	146
6.2.4. Reabilitarea subiectului în <i>Middlesex</i>	149
6.3. <i>Intriga matrimonială</i> . Subiectul în afara deconstrucției	152
6.3.1. Literatura victoriană, postructuralismul și realismul fragilității	152
Capitolul VII: Tehnologia subiectului în <i>Umbrella</i> și viitorul romanului epocii Gutenberg	154
7.1. <i>Qualia</i> , percepție și conștiință	154
7.2. Prezentul continuu și continuumul conștiinței	161
7.3. Între melancolia letargică și encefalita letargică.....	166
7.4. Viitorul romanului și reabilitarea subiectului.....	173
7.5. <i>E questa la fine del mondo?</i>	176
7.6. <i>Minți Gutenberg</i> versus Minți digitale	180
Concluzii și contrateme	186
BIBLIOGRAFIE FINALĂ	191
Surse primare:.....	191
Surse secundare:.....	193